

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे तृतीयः प्रश्नः ॥

चात्वार्लाङ्घिष्ठियानुपं वपति योनिर्वै यज्ञस्य चात्वार्लं यज्ञस्य
सयोनित्वाय देवा वै यज्ञं पराजयन्त तमाग्नीध्रात्पुनरपाजयन्त्रेतद्वै
यज्ञस्यापराजितं यदाग्नीध्रं यदाग्नीध्राङ्घिष्ठियान् विहरति यदेव
यज्ञस्यापराजितं ततं एवैन् पुनस्तनुते पराजित्यैव खलु वा एते
यन्ति ये बंहिष्पवमानः सर्पन्ति बहिष्पवमाने स्तुते (१)

आहाग्नीदग्नीन् वि हर बुहिः स्तृणाहि पुरोडाशाऽ अलं
कुर्विति यज्ञमेवापजित्य पुनस्तन्वाना यन्त्यज्ञारैर्द्वे सवने वि
हरति शुलाकाभिस्तृतीयः सशुक्रत्वायाथो सम्भरत्यैवैनद्विष्ठिया
वा अमुष्मिल्लोके सोममरक्षन्तेभ्योऽधि सोममाहरन्तमन्ववायन्तं
पर्यविशन् य एवं वेदं विन्दते" (२)

परिवेष्टारन्ते सौमपीथेन व्यार्थन्त ते देवेषु सोमपीथमैच्छन्त
तां देवा अब्रुवन्देष्टे नामी कुरुव्यमथ प्र वापस्यथ न वेत्यग्रयो
वा अथ धिष्ठियास्तस्माद्विनामा ब्राह्मणोऽर्धुकस्तेषां ये नेदिष्ठं
पर्यविशन्ते सौमपीथं प्राप्नुवन्नाहवनीय आग्नीध्रीयो होत्रीयो
मार्जलीयस्तस्मात्तेषु जुहृत्यतिहाय वषद्वरोति वि हि (३)

एते सौमपीथेनार्थन्त देवा वै याः प्राचीराहुतीरजुहवुर्ये

पुरस्तादसुरा आसन्ताऽस्ताभिः प्राणुदन्त याः प्रतीचीर्ये
 पश्चादसुरा आसन्ताऽस्ताभिरपानुदन्त प्राचीरन्या आहुतयो हूयन्ते
 प्रत्यङ्गासीनो धिष्ठियन्वाघारयति पश्चाच्चैव पुरस्ताच्च यजमानो
 भ्रातृव्यान्प्रणुदते तस्मात्परांचीः प्रजाः प्रवीयन्ते प्रतीर्चीः (४)

जायन्ते प्राणा वा एते यद्धिष्ठिया यदध्वर्युः प्रत्यङ्गिष्ठियानतिसर्वे
 कर्षेत्प्रमायुक्तः स्यान्नाभिर्वा एष यज्ञस्य यद्धोतोर्ध्वः खलु वै
 नाभ्यै प्राणोऽवाङ्पानो यदध्वर्युः प्रत्यङ्गोतारमतिसर्वेदपाने
 प्राणं दध्यात् प्रमायुक्तः स्यान्नाध्वर्युरुपं गायेद्वाग्वीर्यो वा
 अध्वर्युर्यदध्वर्युरुपगायेदुद्गात्रे (५)

वाचः सम्प्रयच्छेदुपदासुकास्य वारख्याद्वृह्णवादिनो वदन्ति
 नासऽस्थिते सोमेऽध्वर्युः प्रत्यङ्गसदोऽतीयादथ कथा दाक्षिणानि
 होतुमेति यामो हि स तेषां कस्मा अहं देवा यामं वायामं वानु
 ज्ञास्यन्तीत्युत्तरेणाग्नींप्रत्येकं परीत्यं जुहोति दाक्षिणानि न प्राणान्सं
 कर्षति न्यन्ये धिष्ठिया उप्यन्ते नान्ये यान्निवपति तेन तान्मीणाति
 यान्न निवपति यदनुदिशति तेन तान्॥ (६)

स्तुते विन्दते हि वीयन्ते प्रतीर्चीरुद्गात्र उप्यन्ते चतुर्दश च॥६॥ [१]

सुवर्गय वा एतानि लोकाय हूयन्ते यद्वैसर्जनानि
 द्वाभ्यां गारहपत्ये जुहोति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्या
 आग्नीधे जुहोत्यन्तरिक्ष एवा क्रमत आहवनीये जुहोति

सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति देवान् वै सुवर्गं लोकं यतो
रक्षाऽस्यजिधाऽसन्ते सोमैन् राजा रक्षाऽस्यपहत्यासुमात्मानं
कृत्वा सुवर्गं लोकमायुत्रक्षसामनुपलाभायात् सोमो भवत्यर्थं (७)

वैसुर्जनानि जुहोति रक्षसामपहत्यै त्वः सोम तनूकृद्ध्य
इत्याह तनूकृद्ध्येष द्वेषोभ्योऽन्यकृतेभ्य इत्याहान्यकृतानि हि
रक्षाऽस्युरु यन्तासि वर्त्थमित्याहोरु णस्कृधीति वावैतदाह
जुषाणो असुराज्यस्य वेत्वित्याहासुमेव यजमानं कृत्वा सुवर्गं
लोकं गमयति रक्षसामनुपलाभाया सोमं ददते (८)

आ ग्रावण आ वायव्यान्या द्रोणकलशमुत्पन्नीमा
नयन्त्यन्वनाऽसि प्र वर्तयन्ति योवदेवास्यास्ति तेन सह सुवर्गं
लोकमेति नयवत्यर्चाग्नीधे जुहोति सुवर्गस्य लोकस्याभिनीत्यै
ग्रावणो वायव्यानि द्रोणकलशमाग्नीधे उपं वासयति वि ह्येन
तैर्गृह्णते यथसुहोपवासयेदपुवायेतं सौम्यर्चा प्र पादयति स्वया (९)

एवैनं देवतया प्र पादयत्यदित्याः सदोऽस्यदित्याः सद आ
सीदेत्याह यथायुजुरेवैतद्यजमानो वा एतस्य पुरा गोसा भवत्येष
वो देव सवितः सोम इत्याह सवितृप्रसूत एवैनं देवताभ्यः सम्प्र
यच्छत्येतत्त्वः सोम देवो देवानुपांग इत्याह देवो ह्येष सन् (१०)

देवानुपैतीदमहं मनुष्यो मनुष्यानित्याह मनुष्यो ऽ ह्येष
सन्मनुष्यानुपैति यदेतद्यजुर्न ब्रूयादप्रजा अपशुर्यजमानः स्याथसुह

प्रजयां सुह रायस्पोषेत्याह प्रजयैव पशुभिः सुहेमं लोकमुपावर्तते
नमो देवेभ्यु इत्याह नमस्कारो हि देवानां स्वधा पितृभ्यु इत्याह
स्वधाकारो हि (११)

पितृणामिदम् ह निर्वर्णस्य पाशादित्याह वरुणपाशादेव
निर्मुच्यतेऽग्ने ब्रतपत आत्मनः पूर्वा तनूरादेयेत्याहुः को हि तद्वेद्
यद्वसीयन्थस्वे वशे भूते पुनर्वा ददाति न वेति ग्रावाणो वै सोमस्य
राज्ञो मलिमुसेना य एवं विद्वान्नावण आग्नीध्र उपवासयाति नैन
मलिमुसेना विन्दति॥ (१२)

अथ ददते स्वया सन्ध्यवधाकारो हि विन्दति॥६॥ [२]

वैष्णव्यर्चा हुत्वा यूपमच्छैति वैष्णवो वै देवतया यूपः
स्वयैवैन देवतयाच्छ्रुत्यत्यन्यानगां नान्यानुपांगामित्याहाति
ह्यन्यानेति नान्यानुपैत्यर्वाक्षां परैरविदं पुरोऽवैरित्याहार्वाग्ध्येन
परैर्विन्दति पुरोवैरैस्तं त्वा जुषे (१३)

वैष्णवं देवयज्याया इत्याह देवयज्यायै ह्यैनं जुषते देवस्त्वा
सविता मध्वानक्षित्याह तेजसैवैनमनक्षयोषधे त्रायस्वैनङ्गं स्वधिते
मैनः हिंसीरित्याह वज्रो वै स्वधितिः शान्त्यै स्वधितेर्वृक्षस्य
बिभ्यतः प्रथमेन शक्तेन सुह तेजः परा पतति यः प्रथमः शक्तेः
परापतेत्तमप्या हरेऽथसतेजसम् (१४)

एवैनुमा हरतीमे वै लोका यूपात्प्रयुतो बिभ्यति दिवमग्रेण

मा लैखीरुन्तरिक्षं मध्येन मा हि सीरित्याहैभ्य एवैन लोकेभ्यः
शमयति वनस्पते शतवलशो वि रोहेत्यावश्चने जुहोति
तस्मादावश्चनाद्वृक्षाणां भूया स उत्तिष्ठन्ति सुहस्रवलशा वि वृय
रुहेमेत्याहाऽशिष्मेवैतामा शास्तेऽनक्षसङ्गम् (१५)

वृश्चेद्यदक्षसङ्गं वृश्चेदधर्ष्टपं यजमानस्य प्रमायुक्तं
स्याद्यं कामयेताप्रतिष्ठितः स्यादित्यारोहं तस्मै वृश्चेदेष वै
वनस्पतीनामप्रतिष्ठितोऽप्रतिष्ठित एव भवति यं कामयेतापशुः
स्यादित्यंपर्ण तस्मै शुष्काग्रं वृश्चेदेष वै वनस्पतीनामपशव्यो-
ऽपशुरेव भवति यं कामयेत पशुमान्स्यादिति बहुपर्ण तस्मै
बहुशाखं वृश्चेदेष वै (१६)

वनस्पतीनां पशव्यः पशुमानेव भवति प्रतिष्ठितं
वृश्चेत्प्रतिष्ठाकामस्यैष वै वनस्पतीनां प्रतिष्ठितो यः सुमे
भूम्यै स्वाद्योनै रुढः प्रत्येव तिष्ठति यः प्रत्यङ्गपंनतस्तं वृश्चेथ्स
हि मेधमभ्युपनतः पश्चारलिं तस्मै वृश्चेद्यं कामयेतोपैनमुत्तरो यज्ञो
नमेदिति पश्चाक्षरा पुङ्किः पाङ्को यज्ञ उपैनमुत्तरो यज्ञः (१७)

नमति षडरलिं प्रतिष्ठाकामस्य षड्वा ऋतवं ऋतुष्वेव प्रति-
तिष्ठति सप्तारलिं पशुकामस्य सप्तपदा शक्तरी पशवः शक्तरी
पशुनेवाव रुन्धे नवारलिं तेजस्कामस्य त्रिवृता स्तोमैन सम्मितं
तेजस्मिवृतेजस्व्येव भवत्येकादशारलिमिन्द्रियकामस्यैकादशाक्षरा
त्रिष्टुगिन्द्रियं त्रिष्टुगिन्द्रियाव्येव भवति पश्चदशारलिं भ्रातृव्यवतः

पञ्चदशो वज्रो भ्रातृव्याभिभूत्यै सप्तदशारलिं प्रजाकामस्य सप्तदशः
प्रजापंतिः प्रजापतेरास्या एकवि॒शत्यरलिं प्रतिष्ठाकामस्यैक-
वि॒शः स्तोमानां प्रतिष्ठा प्रतिष्ठित्या अष्टाश्रिंर्भवत्यष्टाक्षरा गायत्री
तेजों गायत्री गायत्री यज्ञमुखं तेजसैव गायत्रिया यज्ञमुखेन्
सम्मितः॥ (१८)

जूषे सतेजसुमनक्षमसङ्गं बहुशाखं वृश्चेदेष वै यज्ञ उपैनुमुत्तरो यज्ञ आस्या एकान्नवि॒शतिश्च॥६॥ [३]

पृथिव्यै त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा दिवे त्वेत्याहैभ्य एवैनं लोकेभ्यः
प्रोक्षति॒ परांश्च प्रोक्षति॒ परांडिव् हि सुवर्गो लोकः क्रूरमिव् वा
एतत्करोति॒ यत्खनत्युपोवं नयति॒ शान्त्ये॒ यवमतीरवं नयुत्यूर्वे॒ यवो
यजमानेन् यूपः सम्मितो यावानेव यजमानस्तावतीमेवास्मिन्नूर्जं
दधाति (१९)

पितृणा॑ २ सदनमसीति॑ बुरुहिरवं स्तृणाति पितृदेवत्य १३
ह्यैतद्यन्निखातं यद्वरुहिरनवस्तीर्य मिनुयात्पितृदेवत्यो॑ निखातः
स्याद्वरुहिरवस्तीर्य मिनोत्यस्यामेवैनमिनोति॑ यूपशक्लमवास्यति॑
सतेजसमेवैनमिनोति॑ देवस्त्वा॑ सविता॑ मध्वानुक्तियाह॑
तेजसैवैनमनक्ति॑ सुपिष्पुलाभ्यस्त्वौषधीभ्य इति॑ चृषालं प्रति॑ (२०)

मुश्ति॑ तस्माच्छीरप्त ओषधयः॑ फलं॑ गृहन्त्यनक्ति॑
तेजो वा आज्यं॑ यजमानेनाग्निष्ठाश्रिः॑ सम्मिता॑ यदग्निष्ठा-
मश्रिमनक्ति॑ यजमानमेव तेजसानक्तयान्तमनक्तयान्तमेव यजमानं

तेजसानक्ति सर्वतः परिं मृशत्यपरिवर्गमेवास्मिन्तेजो दधात्युद्दिवं
स्तभानान्तरिक्षं पृष्ठेत्याहैषां लोकानां विधृत्यै वैष्णव्यर्चा (२१)

कल्पयति वैष्णवो वै देवतंया यूपः स्वयैवैन् देवतंया कल्पयति
द्वाभ्यां कल्पयति द्विपाद्यजंमानः प्रतिष्ठित्यै यं कामयेत् तेजसैनं
देवतांभिरिन्द्रियेण व्यर्धयेयुमित्यग्निष्ठां तस्याश्रिमाहवनीयांदित्थं
वेत्थं वाति नावयेत्तेजसैवैन् देवतांभिरिन्द्रियेण व्यर्धयति यं
कामयेत् तेजसैनं देवतांभिरिन्द्रियेण समर्धयेयुमिति (२२)

अग्निष्ठां तस्याश्रिमाहवनीयेन् सम्मिनुयात्तेजसैवैन्
देवतांभिरिन्द्रियेण समर्धयति ब्रह्मवर्णे त्वा क्षत्रवनिमित्याह
यथायजुरेवैतत्परि व्ययत्यूर्ग्वे रशना यजमानेन यूपः सम्मितो
यजमानमेवोर्जा समर्धयति नाभिदुघ्ने परि व्ययति नाभिदुघ्न
एवास्मा ऊर्जं दधाति तस्मान्नाभिदुघ्न ऊर्जा भुञ्जते यं
कामयेतोर्जेनम् (२३)

व्यर्धयेयुमित्यूर्ध्वा वा तस्यावाचीं वावोहेदूर्जैवैन् व्यर्धयति यदि
कामयेत् वर्षुकः पर्जन्यः स्यादित्यवाचीमवोहेद्वृष्टिमेव नि यच्छति
यदि कामयेतावर्षुकः स्यादित्यूर्ध्वामुद्देद्वृष्टिमेवोर्धच्छति पितृणां
निखातं मनुष्याणामूर्ध्वं निखातादा रशनाया ओषधीनाऽ रशना
विश्वेषाम् (२४)

देवानामूर्ध्वं रशनाया आ चृषालादिन्द्रस्य चृषालः

साध्यानामतिरिक्तं स वा एष सर्वदेवत्यो यद्यूपे यद्यूपं मिनोति
सर्वा एव देवताः प्रीणाति यज्ञेन वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्ते-
ऽमन्यन्त मनुष्यां नोऽन्वाभविष्यन्तीति ते यूपैन योपयित्वा सुवर्गं
लोकमायन्तमृषये यूपैनैवानु प्राजानन्तद्यूपस्य यूपत्वम् (२५)

यद्यूपं मिनोति सुवर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै पुरस्तान्मिनोति
पुरस्ताद्वि यज्ञस्य प्रज्ञायतेऽप्रज्ञातः हि तद्यदतिपन्न आहुरिदं
कार्यमासीदिति साध्या वै देवा यज्ञमत्यमन्यन्त तान् यज्ञो
नास्पृशत्तान् यद्यज्ञस्यातिरिक्तमासीत्तदस्पृशदतिरिक्तं वा
एतद्यज्ञस्य यदग्रावग्निं मथित्वा प्रहरत्यतिरिक्तमेतत् (२६)

यूपस्य यदूर्ध्वं चृषालात्तेषां तद्वागधेयं तानेव तेन प्रीणाति
देवा वै सङ्स्थिते सोमे प्र सुचोहरन्म यूपं तेऽमन्यन्त यज्ञवेशसं
वा इदं कुर्म इति ते प्रस्तुरः सुचान्निष्कर्यणमपश्यन्त्स्वरु-
यूपस्य सङ्स्थिते सोमे प्र प्रस्तुरः हरति जुहोति
स्वरुमयज्ञवेशसाय॥ (२७)

दधाति प्रत्युचा समर्धयेऽमित्यूर्जेन विशेषां यूपत्वमतिरिक्तमेतद्विचत्वारि॑शब्दा॥९॥————[४]

साध्या वै देवा अस्मिंलोक आसन्नान्यलिकिश्चन मिषत्ते-
ऽग्निमेवाग्नये मेधायालभन्त न ह्यन्यदालभ्यमविन्दन्ततो वा इमाः
प्रजाः प्राजायन्त यदग्रावग्निं मथित्वा प्रहरति प्रजानां प्रजननाय
रुद्रो वा एष यदग्निर्यजमानः पशुर्यत्पशुमालभ्यग्निं मन्त्रेद्रुद्राय

यजंमानम् (२८)

अपि दध्यात्प्रमायुक्तः स्यादथो खल्वाहुरग्निः सर्वा देवता हुविरेतद्यत्पशुरिति यत्पशुमालभ्यग्निं मन्थति हुव्यायैवासन्नाय सर्वा देवता जनयत्युपाकृत्यैव मन्थस्तत्रेवालंब्धं नेवानालब्धमग्नेर्जन्निवृष्ट्यौ स्थ इत्याहु वृष्ट्यौ (२९)

ह्येतावुर्वश्यस्यायुरसीत्याह मिथुनत्वाय घृतेनाक्ते वृष्ट्यं दधाथामित्याहु वृष्ट्यं शुद्धेते दधाते ये अग्निङ्गायत्रं छन्दोऽनुप्र जायस्वेत्याहु छन्दोभिरेवैन् प्र जनयत्यग्नये मध्यमानायानुब्रूहीत्याह सावित्रीमृच्चमन्वाह सवितृप्रसूत एवैन् मन्थति जातायानुब्रूहि (३०)

प्रहियमाणायानुब्रूहीत्याह काण्डेकाण्ड एवैन् क्रियमाणे समर्धयति गायत्रीः सर्वा अन्वाह गायत्रछन्दा वा अग्निः स्वेनैवैन् छन्दसा समर्धयत्यग्निः पुरा भवत्यग्निं मधित्वा प्र हरति तौ सम्भवन्तौ यजंमानमभि सम्भवतो भवतं नः समनसावित्याह शान्त्ये प्रहृत्य जुहोति जातायैवास्मा अन्नमपि दधात्याज्येन जुहोत्येतद्वा अग्नेः प्रियं धाम यदाज्यं प्रियेणैवैन् धाम्ना समर्धयत्यथो तेजसा॥ (३१)

यजंमानमाह वृष्ट्यौ जातायानुब्रूहय्युदादश च॥४॥

[५]

इषे त्वेति बुरुहिरा दत्त इच्छत इव ह्येष यो यजंत

उपवीरसीत्याहोप् ह्येनानाकरोत्युपो देवान्दैवीर्विशः प्रागुरित्याहु
दैवीरह्येता विशः सतीर्देवानुपयन्ति वहीरुशिजु इत्याहुर्लिंजो वै
वहंय उशिजुस्तस्मादेवमाहु बृहस्पते धारया वसूनीति (३२)

आहु ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मै पशूनवं रुम्ये हुव्या
तै स्वदन्तामित्याह स्वदयत्येवैनान्देवं त्वष्टर्वसु रण्वेत्याहु त्वष्टा वै
पशूनां मिथुनानाऽरुपकृद्रूपमेव पशुषु दधाति रेवती रमध्वमित्याह
पशवो वै रेवतीः पशूनेवास्मै रमयति देवस्य त्वा सवितुः प्रसव
इति (३३)

रशनामा दत्ते प्रसूत्या अश्विनोर्बहुभ्यामित्याहश्विनौ हि
देवानांमध्वर्यू आस्तां पूष्णो हस्ताभ्यामित्याहु यत्या कृतस्य त्वा
देवहविः पाशेना रभु इत्याहु सत्यं वा कृतः सत्येनैवैनमृतेना
रभतेऽक्षण्या परि हरति वध्यः हि प्रत्यश्च प्रतिमुश्वन्ति व्यावृत्त्यै
धर्षा मानुषानिति नि युनक्ति धृत्यां अन्नः (३४)

त्वौषधीभ्यः प्रोक्षामीत्याहान्नो ह्येष ओषधीभ्यः सम्भवति
यत्पशुरपां पेरुरसीत्याहैष ह्यपां पाता यो मेधायारभ्यते स्वात्तं
चिथ्मदेव एव हुव्यमापो देवीः स्वदतैनमित्याह स्वदयत्येवैनमुपरिष्ठात्प्रो
मेध्यं करोति पाययत्यन्तरुत एवैनं मेध्यं करोत्युधस्तादुपोक्षति
सुर्वतं एवैनं मेध्यं करोति॥ (३५)

अग्निना वै होत्रां देवा असुरानभ्यं भवन्नग्नये समिध्यमांनायानु
ब्रूहीत्योहु भ्रातृव्याभिभूत्यै सुसदंश सामिधेनीरन्वाह सप्तदशः
प्रजापतिः प्रजापतेरास्यै सुप्तदशान्वाहु द्वादश मासाः पञ्चतत्त्वः स
संवथ्सरः संवथ्सरं प्रजा अनु प्रजायन्ते प्रजानां प्रजननाय देवा वै
सामिधेनीरनूच्य यज्ञं नान्वपश्यन्थ्स प्रजापतिस्तूष्णीमाधारम् (३६)

आधारयुत्ततो वै देवा यज्ञमन्वपश्यन् यत्तूष्णीमाधारमाधारयति
यज्ञस्यानुख्यात्या असुरेषु वै यज्ञ आसीत्तं देवास्तूष्णीऽहोमेनावृञ्जत्
यत्तूष्णीमाधारमाधारयति भ्रातृव्यस्यैव तद्यज्ञं वृङ्गे परिधीन्थसम्मार्द्धि
पुनात्येवैनान्निश्चिः सम्मार्द्धि त्रावृद्धि यज्ञोऽथो रक्षसामपंहत्यै
द्वादश सं पद्यन्ते द्वादश (३७)

मासाः संवथ्सरः संवथ्सरमेव प्रीणात्यथो संवथ्सरमेवास्मा
उप दधाति सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै शिरो वा एतद्यज्ञस्य
यदाधारौऽग्निः सर्वा देवता यदाधारमाधारयति शीर्षत एव यज्ञस्य
यज्मानः सर्वा देवता अव रुन्धे शिरो वा एतद्यज्ञस्य यदाधार
आत्मा पशुराधारमाधार्य पशुऽसमनक्त्यात्मनेव यज्ञस्य (३८)

शिरः प्रति दधाति सं ते प्राणो वायुनां गच्छतामित्याह
वायुदेवत्यो वै प्राणो वायावेवास्य प्राणं जुहोति सं यज्मैरङ्गानि सं
यज्ञपतिराशिषेत्योहु यज्ञपतिमेवास्याऽशिषं गमयति विश्वरूपो
वै त्वाष्ट्र उपरिष्टात्पशुमुभ्यं वमीत्तस्मादुपरिष्टात्पशोर्नावं द्यन्ति

यदुपरिष्टात्पशुः संमुनक्ति मेध्यमेव (३९)

एनुं करोत्यृत्विजो वृणीते छन्दाऽस्येव वृणीते सुस वृणीते
 सुस ग्राम्याः पशवः सुसारण्याः सुस छन्दाऽस्युभयस्यावरुच्या
 एकादश प्रयाजान् यंजति दश वै पशोः प्राणा आत्मैकादशो
 यावानेव पशुस्तं प्र यंजति वपामेकः परि शय आत्मैवात्मानं
 परि शये वज्रो वै स्वधिंतिर्वज्रो यूपशक्तलो घृतं खलु वै देवा
 वज्रं कृत्वा सोममग्न्युतेनात्कौ पशं त्रायेथामित्याहु वज्रेणैवैनुं वशे
 कृत्वा लभते॥ (४०)

आघारं पंद्रन्ते द्वादशात्मनेव यज्ञस्य मेध्यमेव खलु वा अष्टादश च॥५॥ ————— [७]

पर्यग्नि करोति सर्वहुतमेवैनं करोत्यस्कन्दायास्कन्त्रुः हि
 तद्यद्धुतस्य स्कन्दति त्रिः पर्यग्नि करोति त्र्यावृद्धि यज्ञो-
 ऽथो रक्षसामपंहत्यै ब्रह्मवादिनो वदन्त्यन्वारभ्यः पशू (३)
 नान्वारभ्या (३) इति मृत्यवे वा एष नीयते यत्पशुस्तं यदेन्वारभेत
 प्रमायुक्तो यजमानः स्यादथो खल्वाहुः सुवर्गाय वा एष लोकाय
 नीयते यत् (४१)

पशुरिति यन्नान्वारभेत सुवर्गल्लोकाद्यजमानो हीयेत
 वपाश्रपणीभ्यामन्वारभते तत्रेवान्वारब्धं नैवानन्वारब्धमुप प्रेष्यं
 होतरहुव्या देवेभ्य इत्याहेषितः हि कर्म क्रियते रेवतीर्यजपतिं
 प्रियधा विश्वतेत्याह यथायजुरेवैतदग्निनां पुरस्तादेति रक्षसामपंहत्यै

पृथिव्याः सुम्पृचः पाहीति बुरुहिः (४२)

उपस्युत्यस्कन्दायास्कन्त्रं हि तद्बुरुहिषि स्कन्दत्यथो
बरुहिषद्मेवैनं करोति पराङ्मा वर्तते उध्वर्युः पशोः संज्ञप्यमानात्पशुभ्यं
एव तन्नि हुत आत्मनोनाव्रस्काय गच्छति श्रियं प्र पशूनामोति
य एवं वेद पश्चाल्लोका वा एषा प्राच्युदानीयते यत्पत्ती नमस्त
आत्मनेत्याहादित्यस्य वै रशमयः (४३)

आत्मनास्तेभ्य एव नमस्करोत्यनुर्वा प्रेहीत्याहु भ्रातृव्यो
वा अर्वा भ्रातृव्यापनुत्यै घृतस्य कुल्यामनु सुह प्रजया सुह
रायस्पोषेणेत्याहाऽशिष्मेवैतामा शास्त आपो देवीः शुद्धायुव
इत्याह यथायजुरेवैतत्॥ (४४)

लोकायं नीयते यद्बुरुही रशमयः सुसत्रिरशच॥४॥ [८]

पशोर्वा आलब्धस्य प्राणाञ्छुगृच्छति वाक्तु आ प्यायतां
प्राणस्तु आ प्यायतामित्याह प्राणेभ्य एवास्य शुचं शमयति
सा प्राणेभ्योऽधिं पृथिवीं शुक्रं विशति शमहौभ्यामिति नि
नयत्यहोरात्राभ्यामेव पृथिव्यै शुचं शमयत्योषधे त्रायस्वैनं
स्वधिते मैनं हि सीरित्याहु वज्रो वै स्वधितिः (४५)

शान्त्यै पार्श्वत आच्छ्र्वति मध्यतो हि मनुष्यां आच्छ्रन्ति
तिरश्चीनुमा च्छ्रत्यनुचीनं हि मनुष्यां आच्छ्रन्ति व्यावृत्त्यै
रक्षसां भागोऽसीति स्थविमतो बुरुहिरक्षापास्यत्यस्तैव रक्षांसि

निरवंदयत इदमहङ् रक्षोऽधमं तमो नयामि योऽस्मान्देष्टि यं च
वृयं द्विष्म इत्याहु द्वौ वाव पुरुषौ यं चैव (४६)

द्वेष्टि यश्चैनं द्वेष्टि तावुभावधमं तमो नयतीषे त्वेति
वृपामुत्खिंदतीच्छत् इव हैष यो यजते यदुपतृन्द्याद्रुद्रोऽस्य
पुशून्धातुकः स्याद्यन्नोपतृन्द्यादयता स्यादन्ययोपतृणत्यन्यया न
धृत्यै घृतेन द्यावापृथिवी प्रोर्वाथामित्याहु द्यावापृथिवी एव
रसेनानुक्तयछिन्नः (४७)

रायः सुवीर इत्याह यथायजुरेवैतल्कुरमिव वा एतत्करोति
यद्वपामुत्खिदत्युर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याहु शान्त्ये प्र वा एषोऽ-
स्माल्लोकाच्यवते यः पुशुं मृत्यवे नीयमानमन्वारभते वपाश्रपणी
पुनरन्वारभते ऽस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठत्यग्निनां पुरस्तादेति
रक्षसामपंहत्या अथो देवतां एव हुव्येन (४८)

अन्वेति नान्तममङ्गारमति हरेददन्तममङ्गारमतिहरे देवता
अति मन्येत वायो वीहि स्तोकानामित्याहु तस्माद्विभक्ताः स्तोका
अवं पद्यन्तेऽग्रं वा एतत्पशूनां यद्वपाग्रमोषधीनां बुरुहिरग्रेणैवाग्रं
समर्धयत्यथो ओषधीष्वेव पुशून्मतिष्ठापयति स्वाहाकृतीभ्यः
प्रेष्येत्याह (४९)

यज्ञस्य समिष्यै प्राणापानौ वा एतौ पशूनां यत्पृषदाज्यमात्मा
वृपा पृषदाज्यमभिघार्य वृपामभि घारयत्यात्मन्नेव पशूनां प्राणापानौ

दंधाति स्वाहोर्ध्वनंभसम्मारुतं गच्छतुमित्याहोर्ध्वनंभा ह स्मै वै मारुतो देवानां वपाश्रपणी प्रहरति तेनैवैने प्र हरति विषूची प्र हरति तस्माद्विष्वश्चौ प्राणापानौ॥ (५०)

स्वर्थितिश्वेवाच्छिन्नो हुव्येनेष्वेत्याहु पद्मत्वारिष्टशब्द॥६॥ [१]

पशुमालभ्यं पुरोडाशं निर्वपति समेधमेवैनमा लभते वपया प्रचर्यं पुरोडाशेन प्र चरत्युग्वै पुरोडाश ऊर्जमेव पशुनां मध्यतो दंधात्यथो पशोरेव छिद्रमपि दधाति पृषदाज्यस्योपहत्य त्रिः पृच्छति शृतः हवीः (३) शमितुरिति त्रिषत्या हि देवा योऽशृतः शृतमाहु स एनसा प्राणापानौ वा एतौ पशुनाम् (५१)

यत्पृषदाज्यं पशोः खलु वा आलब्धस्य हृदयमात्माभि समेति यत्पृषदाज्येन हृदयमभिघारयत्यात्मनेव पशुनां प्राणापानौ दंधाति पशुना वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्तेऽमन्यन्त मनुष्यानोऽन्वाभविष्यन्तीति तस्य शिरश्छित्वा मेधं प्राक्षारयन्त्स प्रक्षोऽभवत्तत्प्रक्षस्य प्रक्षत्वं यत्प्रक्षशाखोत्तरबुरुहिर्भवति समेधस्यैव (५२)

पशोरवं द्यति पशुं वै ह्रियमाणः रक्षाङ्गस्यनु सचन्तेऽन्तरा यूपं चाहवनीयं च हरति रक्षसामपहत्यै पशोर्वा आलब्धस्य मनोऽपि क्रामति मनोतायै हुविषोऽवदीयमानस्यानु ब्रूहीत्याहु मनं एवास्यावं रुन्ध एकादशावदानान्यवं द्यति दश वै पशोः प्राणा आत्मैकादशो

यावानेव पुशुस्तस्यावं (५३)

द्यति हृदयस्याग्रेऽवं द्यत्यथं जिह्वाया अथ वक्षसो यद्वै हृदयेनाभिगच्छति तज्जिह्वां वदति यज्जिह्वाया वदति तदुर्सोऽधि निर्वदत्येतद्वै पशोर्यथापूर्वं यस्यैवमवदाय यथाकाममुत्तरेषामवद्यति यथापूर्वमेवास्यं पशोरक्तं भवति मध्यतो गुदस्यावं द्यति मध्यतो हि प्राण उत्तमस्यावं द्यति (५४)

उत्तमो हि प्राणो यदीतरं यदीतरमुभयमेवाजामि जायमानो वै ब्राह्मणस्त्रिभिरक्षणवा जायते ब्रह्मचर्येणरूपिभ्यो यज्ञेन देवेभ्यः प्रजयां पितृभ्यं एष वा अनृणो यः पुत्री यज्वा ब्रह्मचारिवासी तदवदानैरेवावं दयते तदवदानानामवदानत्वन्देवासुराः संयत्ता आसन्ते देवा अग्निमब्रुवन्त्वयां वीरेणासुरानुभि भवमेति (५)

सोऽब्रवीद्वरं वृणे पशोरुद्धारमुद्धरा इति स एतमुद्धारमुद्दरतु दोः पूर्वार्धस्यं गुदं मध्यतः श्रोणि जघनार्धस्य ततो देवा अभवन्परासुरा यत् अङ्गाणां समवद्यति भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवत्यक्षण्यावं द्यति तस्मादक्षण्या पुशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति प्रतिष्ठित्यै॥ (५६)

एतौ पशूना॒ समेधस्यैव तस्यावैत्तमस्यावं द्यतीति पश्चचत्वारिंशत्त्वा॥६॥ [१०]

मेदसा सुचौ प्रोर्णति मेदोरूपा वै पुशवो रूपमेव पुशुषु दधाति यूषन्नवधायु प्रोर्णति रसो वा एष पशूनां यद्यूरसमेव

पुशुषु दधाति पार्श्वेन वसाहोमं प्र यौति मध्यं वा एतत्पशुनां
यत्पार्श्वे रसे एष पशुनां यद्वसा यत्पार्श्वेन वसाहोमं प्रयौति
मध्यत एव पशुनां रसे दधाति ग्रन्ति (५७)

वा एतत्पशुं यथसज्जपयन्त्यन्द्रः खलु वै देवतया प्राण ऐन्द्रो-
ऽपान ऐन्द्रः प्राणो अङ्गः अङ्गे नि दैर्घ्यदित्यांह प्राणापानावेव पुशुषु
दधाति देवं त्वष्टर्भूरि ते सः समेत्वित्यांह त्वाष्ट्रा हि देवतया पशवो
विषुरूपा यथसलक्ष्माणो भवथेत्यांह विषुरूपा ह्यते सन्तः सलक्ष्माण
एतरहि भवन्ति देवता यन्तम् (५८)

अवसे सखायोऽनु त्वा माता पितरो मदन्त्वित्याहानुमतमेवैन
मात्रा पित्रा सुवर्गं लोकं गमयत्यर्थर्च वसाहोमं जुहोत्यसौ वा
अर्धर्च इयमर्धर्च इमे एव रसेनानक्ति दिशो जुहोति दिशं एव
रसेनानक्तयथो दिग्भ्य एवोर्जुः रसमवे रुन्धे प्राणापानौ वा एतौ
पशुनां यत्पृषदाज्यं वानस्पत्याः खलु (५९)

वै देवतया पशवो यत्पृषदाज्यस्योपहत्याह वनस्पतयेऽनु
ब्रह्मि वनस्पतये प्रेष्येति प्राणापानावेव पुशुषु दधात्यन्यस्यान्यस्य
समवत्ते समवद्यति तस्मान्नानांरूपाः पशवो यूष्णोप सिश्वति
रसो वा एष पशुनां यद्यु रसमेव पुशुषु दधातीडमुप ह्यते पशवो
वा इडा पशुनेवोप ह्यते चतुरुपं ह्यते (६०)

चतुष्पादो हि पशवो यं कामयैतापशुः स्यादित्यमेदस्कं तस्मा-

आ दैध्यान्मेदोरूपा वै पशवो रूपेणैवैन् पशुभ्यो निर्भजत्यपशुरेव
भवति यं कामयेत् पशुमान्थस्यादिति मेदस्वत्तस्मा आ
दैध्यान्मेदोरूपा वै पशवो रूपेणैवास्मै पशूनवं रुन्धे पशुमानेव
भवति प्रजापतिर्यज्ञमसृजत् स आज्यम् (६१)

पुरस्तादसृजत पशुं मध्यतः पृष्ठदाज्यं पश्चात्तस्मादाज्येन
प्रयाजा इज्यन्ते पशुनां मध्युतः पृष्ठदाज्येनानूयाजास्तस्मादेतन्मिश्रमि
पश्चाथ्मृष्टङ् ह्येकादशानूयाजान् यजति दश वै पशोः
प्राणा आत्मैकादशो यावानेव पशुस्तमनु यजति ग्रन्ति वा
एतत्पशुं यथसङ्जपयन्ति प्राणापानौ खलु वा एतौ पशुनां
यत्पृष्ठदाज्यं यत्पृष्ठदाज्येनानूयाजान् यजति प्राणापानावेव पशुषु
दधाति॥ (६२)

ग्रन्ति यन्तु खलु चतुरुपं हयत् आज्यं यत्पृष्ठदाज्येन पद्मं॥६॥ [११]

चात्वांलाथ्मुवर्गाय यद्वैसर्जनानि वैष्णव्यर्चा पृथिव्यै साध्या हुये त्वेत्यग्निना पर्यग्नि पशोः पशुमालभ्य
मेदस्मा सुचावेकादश॥११॥

चात्वांलाद्वेवानुपैति मुञ्चति प्रहियमाणाय पर्यग्नि पशुमालभ्य चतुष्पादो द्विषष्ठिः॥६२॥

चात्वांलात्पशुषु दधाति॥

हरिः ॐ ॥

॥कृष्ण-यज्ञर्वदीय-तैत्तिरीय-संहितायां षष्ठकाण्डे तृतीयः प्रश्नः
समाप्तः॥६-३॥

 generated on **December 25, 2025**

Downloaded from

 <http://stotrasamhita.github.io> | StotraSamhita | Credits